

ЕРИКА ДЖАРНС
БЪРНАРД РИЧАРДС

ВЕЛИКИТЕ КНИГИ,
КОИТО НИКОГА НЯМА ДА ПРОЧЕТЕТЕ

ЕРИКА ДЖАРНС
БЪРНАРД РИЧАРДС

ВЕЛИКИТЕ КНИГИ, КОИТО НИКОГА НЯМА ДА ПРОЧЕТЕТЕ

millenium

2021

Под редакцията на Бърнард Ричардс

Prof. Bernard Richards

The Greatest Books You'll never Read

Unpublished masterpieces by the world's greatest writers

© Павел Иванов, превод, 2021

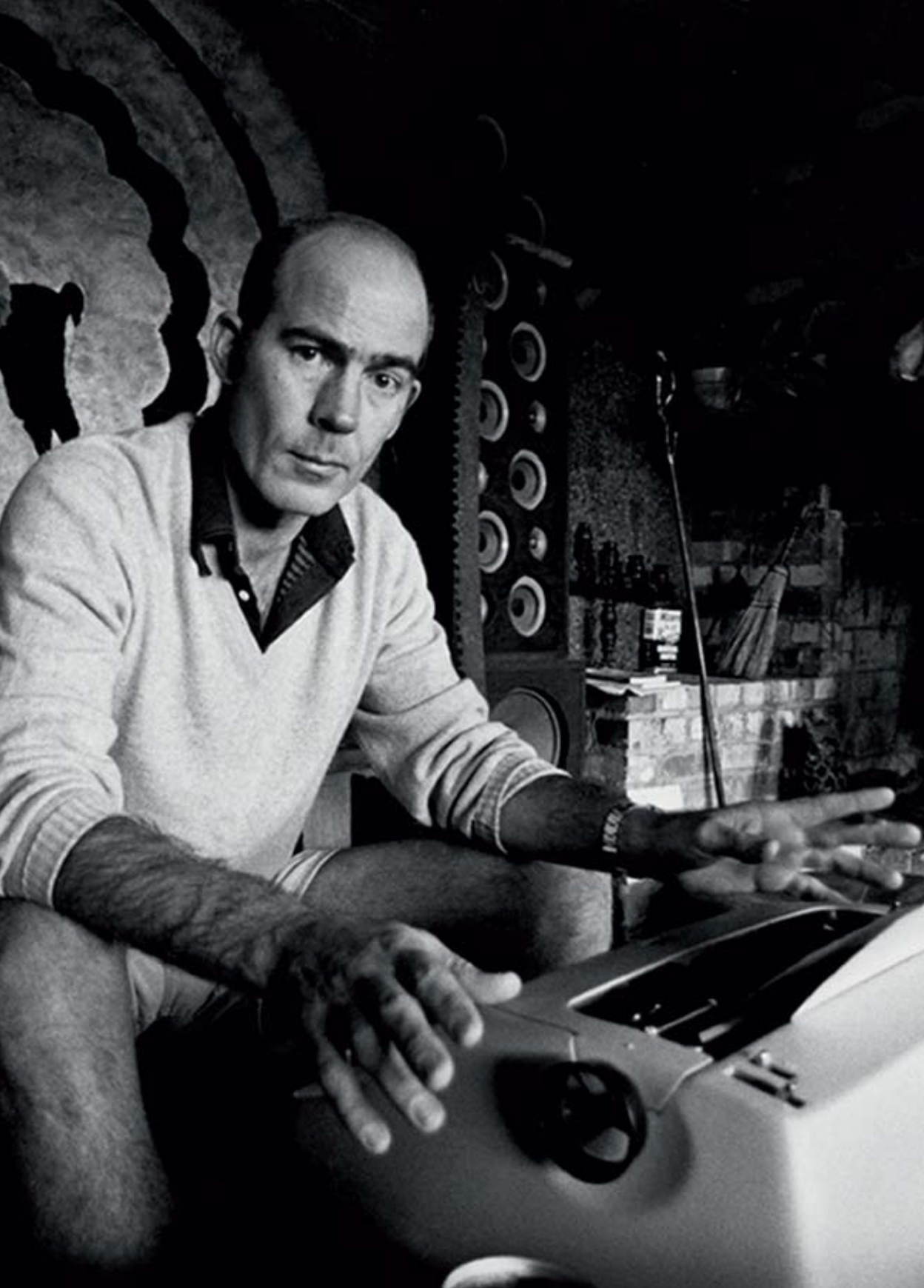
© Фиделия Косева, художник, 2021

© Милениум, 2021

ISBN 978-954-515-550-5

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.....	7
ПЪРВА ГЛАВА	
Преди 1750 г.	10
ВТОРА ГЛАВА	
1750 – 1849	34
ТРЕТА ГЛАВА	
1850 – 1899	72
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА	
1900 – 1949	126
ПЕТА ГЛАВА	
1950 – 1975	186
ШЕСТА ГЛАВА	
1976 – Наши дни	216
НЕ ОЧАКВАЙТЕ СКОРО.....	248

ВЪВЕДЕНИЕ

В своята книга „Страх и омраза по време на предизборната кампания през 1972 г.“ (1973), докато отразява предизборната кампания на кандидата на Демократическата партия, гонзо журналистът Хънтър С. Томпсън* си припомня разговор със свой колега за безрадостната съдба на „Енеида“ на Вергилий (19 г. пр. н. е.):

„На сутринта в деня на изборите в Небраска си говорехме с Лайдън във фойето на хотел „Омаха Хилтън“, когато той рязко приключи разговора със следните думи: „Нали знаеш, че Вергилий е искал да изгори „Енеида“. Погледнах го и се напънах да си спомня дали тоя Вергилий не е някой от хората на Макгъвърн в Скотс Блъф, които още не познавам, или... „Плешиво копеле такова, казах. – Чакай да дойде Уолъс. Ще те прати в кучи гъз с тоя Вергилий.“

Този славен момент от историята на литературата демонстрира ясно опасностите, на които са изложени литературните произведения. В случая с „Енеида“ опасността идва от самия автор, който не иска несъвършената му творба да оцелее. Последното желание на Вергилий, разбира се, е пренебрегнато (виж стр.12); същото се случва векове по-късно и с Франц Кафка (виж стр. 142). Но перфекционизмът на автора не е единствената заплаха. Има цял куп от завършени произведения, които въпреки това са непълни, незапочнати или изгубени, и днес съществуват само като хипотетични фрагменти или не съществуват въобще. Ние си мечаем за тези шедеври, макар да знаем, че никога няма да ги прочетем, а тяхното отсъствие ги прави още по-пленителни. Някак си тяхната липса – или липса на цялост – им придава аура и качества, които често отсъстват в доста завършени и издадени творби.

Книгите изглеждат като успокояващо завършени и масивни предмети и в някакъв смисъл са точно такива. Те са крайният резултат на сложни мисловни и технологични процеси и сякаш очакват от нас да ги приемем като финални и неподвластни на съмнения. Истината обаче е, че ситуацията не е толкова ясна, колкото ни се иска. Между първоначалния замисъл на автора и публикувания текст се случват толкова много компромиси, адаптации и редакции, и то невинаги с негово одобрение. Често се намесват изискванията на пазара и в крайна сметка книгата става плод на сътрудничеството на автора с неговите читатели.

Различните издания на нечия творба разкриват сложните процеси, през които преминава един текст, преди да достигне завършен вид, но често колкото повече детайли се натрупват, толкова повече представата за завършеност се оказва илюзия. Това предизвиква отчаяние у някои читатели, други подхождат по-философски: френският поет Пол Валери например казва, че произведенията на изкуството „никога не са завършени, а просто изоставени“. Във вселената ни, в която всичко се променя постоянно, концепцията за край или финал е сложна – особено

---

* Гонзо журналистика – стил на журналистическо писане без претенции за обективност, като често самият пишещ е част от репортажа, изразявайки се от първо лице; самият термин е въведен от същия Хънтър С. Томпсън през 1970 г. – Б. р.

когато става въпрос за нещо толкова флуидно и постоянно развиващо се като литературен текст. Захвърлените редакции спокойно могат да бъдат смятани за загубени творби сами по себе си.

Известен е случаят с многобройните публикувани версии на творбите на Хенри Джеймс (виж стр. 132). Доста от текстовете му първоначално са публикувани в списания. Преди да издаде своя книга, Джеймс, като непоправим мислител, редактира текстовете си до безкрайност. Често се случва да прави нови редакции преди всеки нов тираж и в началото на ХХ в. той буквално пренаписва напълно това, което смята, че ще остане за поколенията в нийоркското издание. Технически погледнато, ако четете Джеймс, трябва да прочетете няколко издания на едно и също произведение. Те са толкова различни, че на практика представляват различни творби.

Друг пример, който поставя въпроса за стабилността на текста, е поемата на Т. С. Елиът „Пустата земя“ (1922). Елиът показва ранни версии на Езра Паунд, който предлага многобройни съкращения. В „Огнената проповед“ например кара „дребния чиновник на агента“ да се забави „само за да храни и уринира“ след сексуален акт с машинописка. Паунд смята, че „това идва в повече“. Днес можем да прочетем версията на ръкописа с анотациите на Паунд и да проследим различните посоки, които авторът е изоставил. Ръкописът на „Пустата земя“ е забележителен, но съществува опасност работните и алтернативните версии в крайна сметка да се окажат конкуренти на финалната, избраната от Елиът да бъде представена на читателите.

„Пустата земя“ подчертава и още един интересен аспект от творческата работа: приносът на Паунд се превръща в сътрудничество, което поставя под въпрос широко приетата представа за самотния творец като единствен автор. Въпреки че този романтичен мит е здраво вкоренен в популярните представи, много произведения на изкуството от всякакъв вид са резултат от сътрудничеството на повече от един творец. Дори Шекспир – една от иконите в анализите на индивидуалното творчество – си сътрудничи с други автори, какъвто е случаят с изгубената му пиеса „Карденио“ (виж стр. 28).

Фрагментите от творчеството на автора, понякога открити след смъртта му, също могат да ни позволят да надникнем в тайнството на творческия процес – както Мери Шели прави с работите на покойния си съпруг Пърси. Тези непълни фрагменти имат и допълнителна притегателна сила, защото предизвикват читателя да си представи повече от това, което е пред очите му, и така сам да стане част от творческия процес.

Редактираните и непълни творби ни предоставят поне някакъв текст, който можем да прочетем. В другия край на спектъра е огромният обем литература, която някога е съществувала в действителност или само на теория, но вече е безвъзвратно изгубена. Загубите са особено многобройни в литературата от класическия период; там има стотици творби, познати ни само със заглавията си. След появата на печатната преса шансовете една творба да бъде изгубена намаляват драстично – многобройните отпечатани копия гарантират оцеляването

и, но когато тя съществува само като ръкопис, опасността е по-сериозна. Например има големи липси в сценичните текстове от елизабетинската и якобинската епоха, защото театралните импресария третират пиесите по-скоро като сценично, а не като литературно събитие. Дори творбите на Шекспир са събрани едва след смъртта му.

Има заглавия, които са били общо взето завършени, но в крайна сметка са изгубени по случайност или при злощастни обстоятелства. „Френската революция“ (1837) на Томас Карлайл е унищожена от прислужницата на Джон Стюърт Мил, след като решава, че това е боклук и пали огън с него. Т. Е. Лорънс забравя „Седемте стълба на мъдростта“ (1922) във влака в Рединг. И двамата автори проявяват забележително самообладание и полагат усилия да възстановят загубеното, но ние не знаем дали са го възпроизвели успешно и точно, а вече нямаме шанс да прочетем изгубените оригинали.

Има и незапочнати или незавършени творби. Самюъл Тейлър Колридж замисля много творби, които така и не написва (виж стр. 36), същото важи и за Джон Ръскин (виж стр. 108). Тези нереализирани проекти говорят за значителна енергия и амбиция, но и за умове, който невини са съсредоточени или дисциплинирани. Онъоре дьо Балзак притежава огромни амбиции, които до голяма степен реализира, но въпреки това около 46 от работите, които планира за „Човешка комедия“, не са написани (виж стр. 82). За тези започнати, но незавършени творби има много обяснения, включително и намесата на смъртта. Съществуването им се превръща в предизвикателство за други писатели и мнозина опитват да запълнят отворилата се празнина – да ги завършат. Мнозина са опитвали да завършат незавършените романи на Джейн Остин (виж стр. 46), както и „Загадката на Едуин Друд“ на Чарлз Дикенс (виж стр. 98). Писателите сякаш не могат да понесат мисълта, че автор, на когото се възхищават, може да остави незавършена творба.

Картината се усложнява допълнително от възможните отговори на въпроса какво е литература. Съществува тенденция тя да бъде разглеждана като съвкупност от текстове, минали през създаване и издаване, след което са достигнали до широката публика. За мемоарите на Байрон (виж стр. 54), дневниците на Плат (виж стр. 200), както и записките на Ларкин се говори като за изгубени творби, но колкото и да са интересни, е спорно дали те представляват литература. Тези твърде лични текстове не са били писани със съзнателния естетически подбор на думите и изразните средства, който свързваме с литературата.

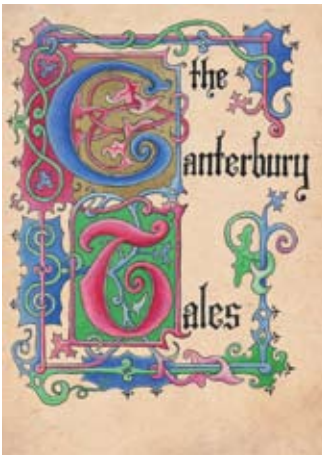
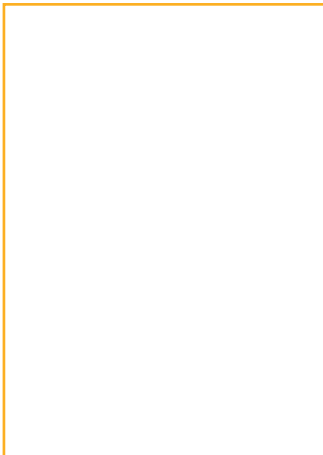
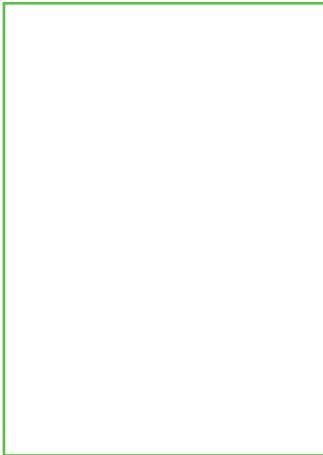
Всичко това сочи към извода, че условията, заобикалящи създаването и издаването на литература, сериозно усложняват и възпират стремежа към съвършенство – до степен, в което то става почти немислимо. Шекспир подкрепя мисълта, че идеалната завършеност съществува в природата – „Когато гледам всяка твар зелена как вехне, не оставяйки следи“ (сонет 15, 1609)*, – но е спорно дали постоянно променящата се природа може да предложи такова състояние. Може би най-доброто, на което можем да се надяваме, е литературата да ни даде поредица от докоснати за миг съвършенства.

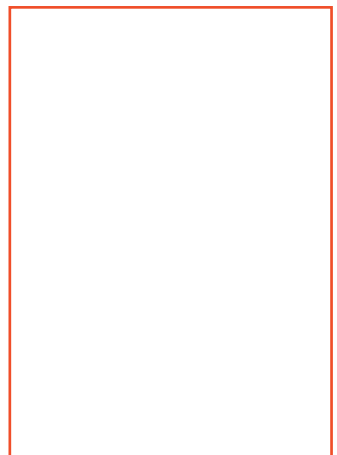
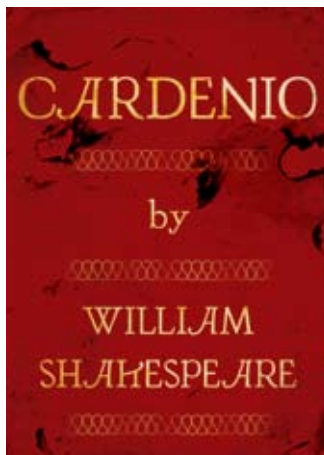
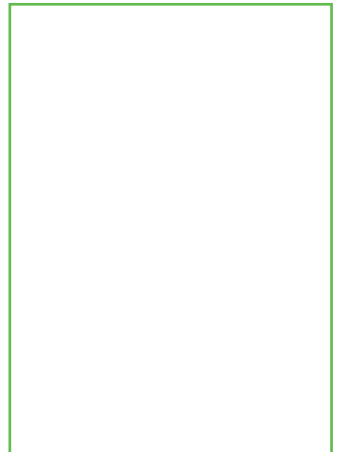
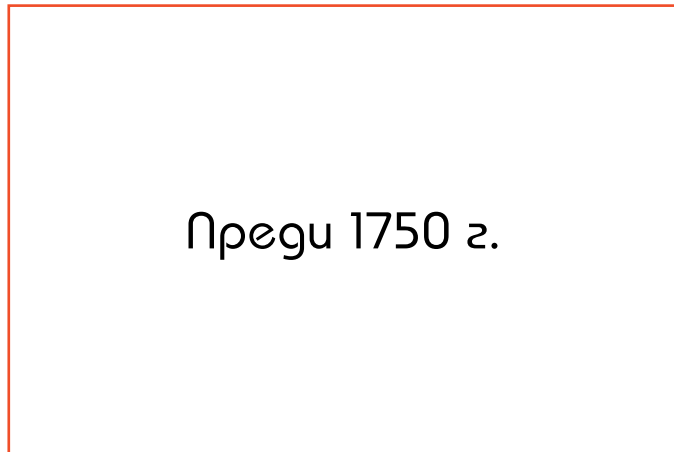
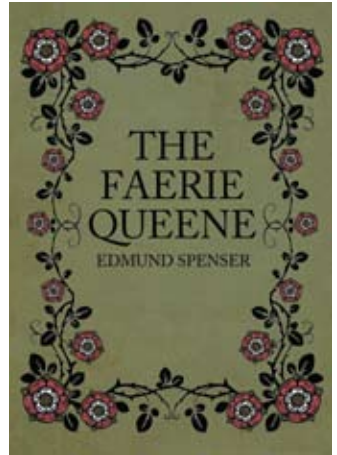
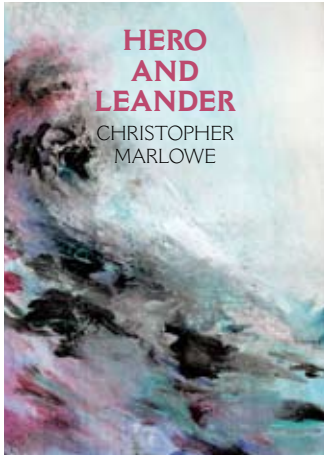
---

* Превод Валери Петров. – Б. пр.

ΠΡΒΑ ΓΛΑΒΑ

ЕНЕИДА

Автор: Вергилий, година: 19 г. пр. н. е., държава: Римската империя, жанр: епическа поезия

ВЕРГИЛИЙ

Почитан от римляните като техния най-велик поет, Вергилий посвещава живота си на поезията и изследвания, свързани с нея. Макар и със скромен произход, той има късмета да се сдобие с богат покровител – Гай Цилний Меценат – както и с много влиятелен приятел – Октавиан, който през 27 г. пр. н. е. става император Август.

„Енеида“ на Вергилий е епическа поема за бягството на троянците, след като гърците разрушават града им, за скитанията им из Средиземноморието, завършило с триумфалното основаване на Рим. Повечето от 9 906-те стиха са завършени хексаметри – мерена реч в шест стъпки, която е за римската поезия от Златната епоха това, което ямбичният пентаметър е за Шекспир и съвременниците му. 57 от тези стихове обаче са незавършени и се счита, че Вергилий е смятал да се върне към поемата и да поправи този пропуск, но смъртта му е попречила.

За тази версия на събитията сме благодарни на двама римски хронисти. Единият от тях е Сервий, който твърди, че Вергилий е завършил един от кратките стихове, докато рецитира част от поемата пред император Октавиан. Другият е Донат, който пише, че през 19 г. пр. н. е. поетът потеглил с кораб за Гърция, където смятал да остане три години и да завърши поемата там, но се разболял от треска по пътя. Смята се, че докато бил на смъртно легло в Бриндизи, Вергилий оставил инструкции незавършеният ръкопис да бъде унищожен, но желанието му било пренебрегнато от императора.

Вследствие на това от поколение на поколение се предава версията, че Вергилий не е успял да завърши своя епос, но ако беше живял по-дълго, не просто е щял да завърши непълните стихове, но може би и да ги разшири с епически сравнения или да допише още куплети. И Сервий, и Донат живеят повече от 400 години след Вергилий и няма никакви други сведения, че събитията, които те описват, наистина са се случили.

ГРЕШКА ИЛИ ПРОПУСК?

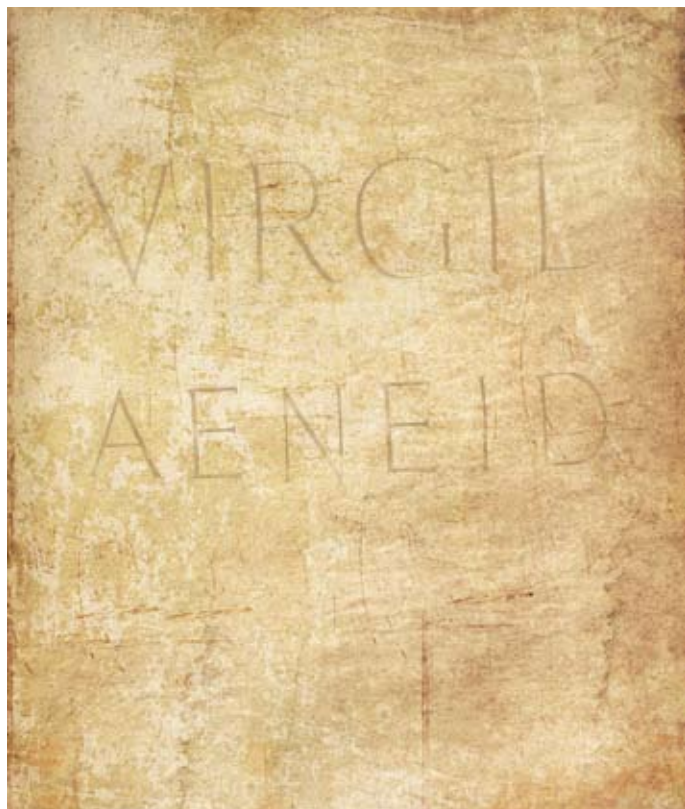
Вътрешните сведения не позволяват да правим окончателни изводи: предишните творби на Вергилий – „Буколики“ (42 – 37 г. пр. н. е.) и „Георгики“ (37 – 30 г. пр. н. е.) – съдържат само завършени стихове. Въпреки това е възможно в „Енеида“ поетът да е използвал съкратени стихове за засилване на художествения ефект. Книга III, стих 340 например звучи така:

„И какво стана с твоя син?

Животворния въздух дали диша този, когото в Троя ти бе поверила Креуза?

Понявга дали не тъгува по своята майка изгубена?“*

* Цитиран е преводът на Борис Тонков, публикуван от изд. „Народна култура“ през 1979 г. – 6. пр.

Кой би могъл да твърди, че този незавършен стих не е съзнателен опит да бъде пресъздадена тъгата от спомена за загубата?

Отговорът е „мнозина“ – особено в годините на Италианския ренесанс. Но дописаните стихове от непознати и незначителни автори от този период са в най-добрия случай нескопосани, а в най-лошия – нищо повече от ненужен пълнеж. А и независимо от качеството им, те не са стиховете на Вергилий.

Така че „Енеида“ си остава необикновена творба: тя може би е завършена, а може би не е; никой не знае. И предизвикателството за читателя се крие точно в тази неизвестност. Именно читателят трябва да реши сам за себе си дали нещо липсва.

Повечето читатели ще открият, че нищо не липсва. Въпреки това изследователите и литературните историци все още описват „Енеида“ като „незавършена“, което е и причината поемата да присъства в тази книга. Което повдига друг въпрос, който ще бъде изследван в нея: за разликата между „незавършени“ и „непълни“ творби.

КАКВО СЕ СЛУЧВА СЛЕД ТОВА...

С разцвета на модерните езици използването на латинския запада, а повечето от литературата, написана на него, потъва в забрава или става достъпна само в превод. Най-известната версия на „Енеида“ е издадена през XVII в. от първия поет лауреат, Джон Драйдън. В наши дни латинският често е определян като „мъртъв език“, въпреки че продължава да се изучава в училища и университети по целия свят, макар и от малцина.

2/10 ДАЛИ НИКОГА ЩЕ СЕ СЛУЧИ?

Контрареформацията връща латинския като официален език в Римокатолическата църква. Езикът се възражда и отново е говорен и четен от много хора. Възражда се интересът към римските автори от ерата преди християнството. Хората, които говорят латински, а не просто го четат, добиват по-ясна представа дали непълните стихове на Вергилий звучат както трябва. Струва ви се прекалено? Може би, но никога не казвайте никога.